

SJEDIŠTA MLETAČKE VLASTI U SV. LOVREČU PAZENATIČKOM*

Petar STRUNJE

Dipartimento di Filosofia e Beni Culturali

Università Ca' Foscari Venezia

Venecija, Dorsoduro 3484/D

petar.strunje@unive.it

UDK 930.25:728.3(497.521 Lovreč)“653”

Izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.31726/via.32.6>

Srednjovjekovna baština Svetoga Lovreča, nekoć središta mletačkoga Pazenatika, dugo već budi interes istraživača, posebice bazilika sv. Martina i pridružena joj gradska loža, ali i pretorska palača koja je stajala uz zapadno lice bazilike do 1836. godine. Uzevši u obzir premrežavanje raznorodnih funkcija u istome gradiću tijekom 14. stoljeća, ovaj rad sagledava topografiju vlasti Sv. Lovreča analizom arhivskih dokumenata čime uspostavlja postojanje dvaju upravnih palača, istražuje njihov odnos i kasnije preinake.

Ključne riječi: Sveti Lovreč, Pazenatik, pretorska palača, kapetanova palača, topografija vlasti, Mletačka Republika, Istra.

Keywords: Sveti Lovreč, Pasenatico, praetorian palace, captain's palace, topography of power, Venetian Republic, Istria

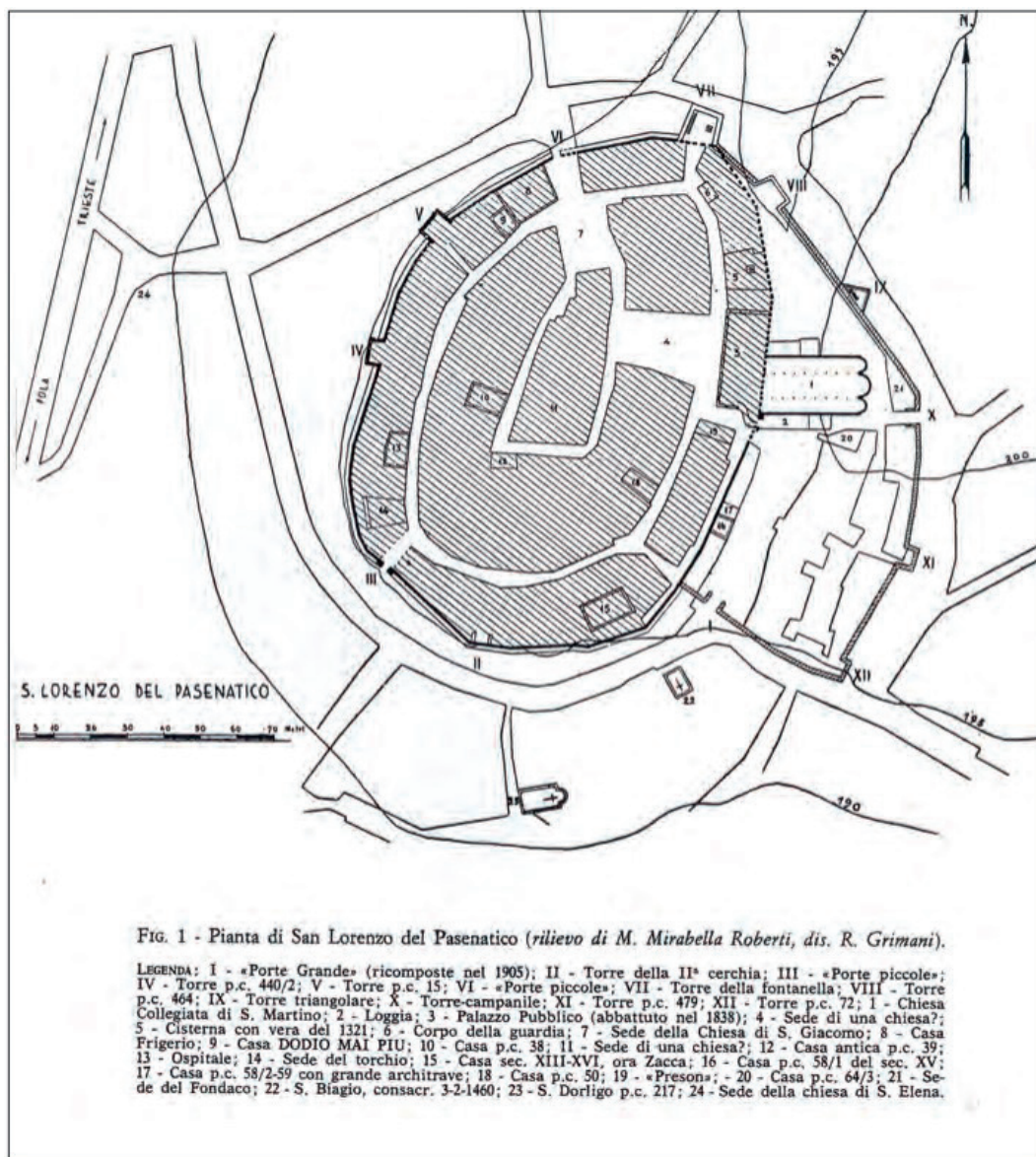
Parole chiave: San Lorenzo, Pasenatico, Palazzo Pretorio, Palazzo del Capitano, topografia del potere, Repubblica di Venezia, Istria

Uvod

Upravna palača Svetoga Lovreča Pazenatičkog dugo već budi interes istraživača, prvenstveno zbog svoga specifičnog položaja uz zapadno lice bazilike sv. Martina iz 11. stoljeća (Sl. 1). Međutim, činjenica da je palača srušena 1836. godine, uz manjak objavljenih pisanih i vizualnih izvora, stvara probleme znanstvenoj valorizaciji pa je dosad palača samo jednom monografski istražena. Povjesničar Marino Budicin objavio je tlocrt palače i njena okruženja nastao 1794. godine (Sl. 2) te analizirao i objavio opsežnu dokumentaciju o njenoj obnovi iz zadnje četvrtine 18. stoljeća.¹ S obzirom na to da je Sveti Lovreč 1186. godine zabilježen kao samoupravna komuna unutar Svetoga Rimskog Carstva, od 1271. unutar Mletačke Republike, te da od 1304. do 1394. biva regionalnim središtem Pazenati-

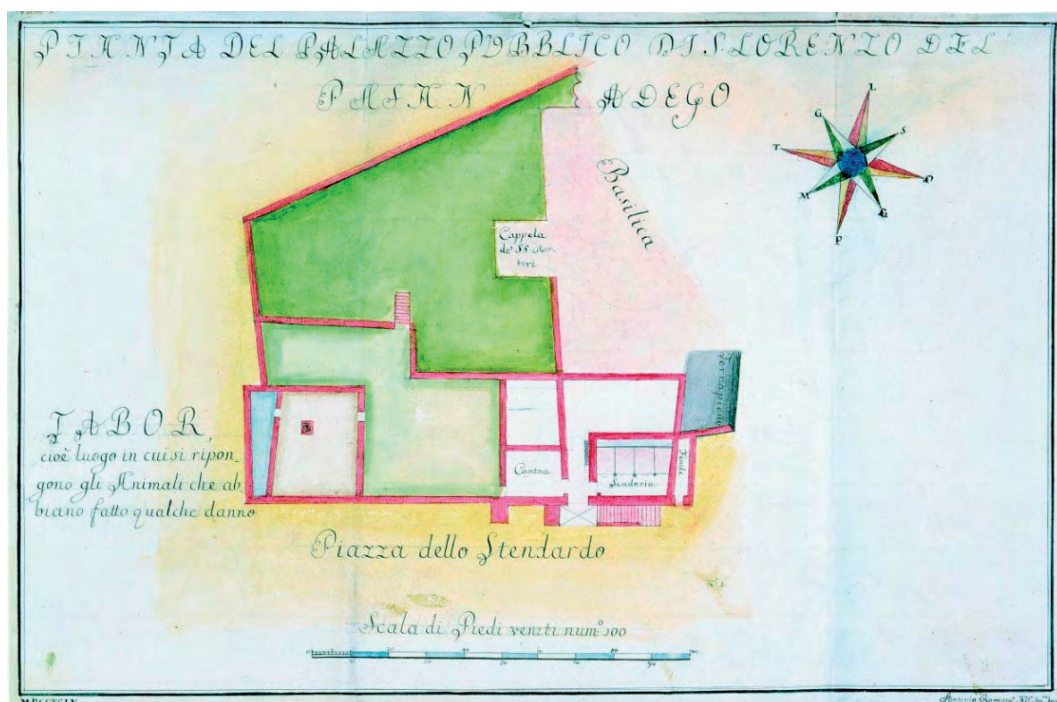
* Ovaj je članak dio projekta koji je financiran sredstvima programa za istraživanje i razvoj *Obzor 2020* Europske unije. / *This article is part of a project that has received funding from the European Union's Horizon 2020 Research and Innovation Programme (GA n. 865863 ERC-AdriArchCult).*

¹ Marino BUDICIN, »Cronistoria degli interventi nel palazzo pretorio di S. Lorenzo nella seconda metà del secolo XVIII: Ultimi tentativi di restauro di questa interessante struttura pubblico-istituzionale«, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno* (dalje: *Atti*), sv. 40 (2010.), str. 275–324.

Sl. 1

ka – mletačkoga vojno-upravnog distrikta Istre, u malenome se srednjovjekovnom gradiću vrlo rano prepleću komunalne i regionalne, civilne i vojne, karike vlasti što je rijedak rani primjer. Stoga je potrebno raslojiti ranu topografiju moći kasnosrednjovjekovnoga i ranonovovjekovnog Sv. Lovreča prvenstveno putem revizije dosadašnjih istraživanja, odnosno analizom objavljenih i neobjavljenih pisanih izvora. U ovom će se radu objediniti i ponovno iščitati objavljeni izvori. Potom će biti komparativno sagledani za najranije periode mletačke vlasti s ciljem utvrđivanja položaja i odnosa paralelnih upravnih funkcija u 14. stoljeću, iz čega će biti postavljena teza o dvama upravnim palačama – komunalnoj

Sl. 2

(pretorskoj, odnosno rektorovoj) i onoj kapetanovoj. Naposljetku će biti analizirani mahom neobjavljeni dokumenti raspona od 15. do 17. stoljeća mletačkoga Senata koji dodatno rasvjetljuju historijat pretorske palače nakon premještaja sjedišta Pazenatika iz Svetoga Lovreča.

Dvije upravne palače?

Urbana geneza Svetoga Lovreča Pazenatičkog nije još dokraja razjašnjena. Unatoč prisutnosti antičkih i ranosrednjovjekovnih spolija i prikladna položaja na niskom brežuljku u plodnoj ravnici uz *Via Flavia*, prvi je spomen *Castri Sancti Laurentii* u Engilmarovoj darovnici iz 1030. godine.² Otprilike se tada datira i gradnja monumentalne bazilike sv.

2 Za diskusije o nastanku Svetoga Lovreča vidi barem: Mario MIRABELLA ROBERTI, »La chiesa e le mura di San Lorenzo del Pasenatico«, *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria* (dalje: AMSI), nuova serie, sv. 27-28 (1979. – 1980.), str. 63–87; Ante ŠONJE, *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*, Biblioteka Dometi: velika edicija, nova serija, knj. 6, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1981. str. 84; Albino BANI, *San Lorenzo del Pasenatico roccaforte della Serenissima in Istria: dalle origini alla caduta della Repubblica di Venezia con appunti sulle vicende sino al 1943*, Edizioni Italo Svevo, Trst, 1994., str. 61; Klara BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, *Gradine Istre: Povijest prije povijesti*, Povijest Istre, knj. 6, Zavičajna naklada »Žakan Juri«, Pula, 2007., str. 306; Miljenko JURKOVIĆ, »Istria under Carolingian rule«, u: Danijel DŽINO, Ante MILOŠEVIĆ, Trpimir VEDRIŠ (ur.), *Migration, Integration and Connectivity on the Southeastern Frontier of the Carolingian Empire*, Brill, Leiden, 2018., str. 123–152 (130). Najnoviji se prijepis darovnice nalazi u: Josip BANIĆ (ur.), *Fontes Istriae medievalis*, sv. 2: *A 804 usque ad 1077*, dok. 1030_EE, fontesistrie.eu/1030_EE (4. 7. 2025.).

Martina izvan tadašnjih zidina koje su činile njeno zapadno lice.³ Pretorska je palača bila sagrađena s druge strane zida, na malenom trgu unutar grada, a po predaji imala je prozor koji je gledao u crkvu.⁴ Iako na temelju tipoloških analogija sa sličnim građevinama Nikolina Maraković implicira da je palača suvremena crkvi koja bi bila njezina privatna kapela – točnije, da također potječe iz prve polovice, odnosno sredine 11. stoljeća,⁵ tipično se za prvi spomen uzima otkup mletačke vlade kuće i kule od obitelji Zane iz 1325. godine u koju bi uselio novi kapetan Pazematika.⁶

Ipak, u prilog tezi Nikoline Maraković ide to što komunalne i ostale svjetovne institucije, a pretpostavljamo i shodne građevine, u tom istarskom gradiću imaju dužu povijest. Sveti Lovreč Pazenatički zabilježen je kao komuna 1186. godine pod vlašću akvilejskih patrijarha u sklopu Svetoga Rimskog Carstva.⁷ U tim je vremenima gradom upravljao gastald, namješten iz centra, uz pomoć majora odnosno marika,⁸ a od 1256. Sv. Lovreč sebi bira potestata.⁹ Kako se, u pravilu, radilo o strancu, trebalo mu je zajedno s obitelji osigurati smještaj. Predajom grada Veneciji 1271. godine potestat je bio biran na Velikom vijeću u Veneciji te je ugovorom određeno da mu komuna mora osigurati smještaj i plaću.¹⁰

Za povijest grada ključno je bilo preseljenje kapetana Pazematika 1304. godine (utemeljen u Poreču 1302.), regionalnog upravitelja koji je odatle trebao kontrolirati čitav *paese* – teritorij mletačke Istre izvan starih priobalnih komuna.¹¹ Nekoliko godina kasnije, 1309., uloga je kapetana objedinjena s onom potestata. Radilo se o važnoj funkciji koja je, uz onu koparskoga potestata i kapetana, često prethodila izboru za dužda.¹² Mletačka je vlast odlučila 1312. godine da je za stanovanje kapetana i njegove obitelji bilo nužno pronaći

3 MIRABELLA ROBERTI, *n. dj.*, str. 79.

4 *Isto*, str. 65, bilj. 6. Mirabelli Robertiju tu je priču nakon Drugoga svjetskog rata ispriopovijedao bivši župnik Sv. Lovreča Eugenio Bullesi. Ako je palača i imala prozor u crkvu, taj se izvor mora odbaciti. Naime, Bullesi je postao župnikom više od stoljeća nakon što je palača već bila srušena i mogao je to čuti nakon što je prošlo 4 – 5 generacija od stvarnih očevidaca. »*Il parroco Don Eugenio Bullesi, ora esule nel Veneto, che ringrazio vivamente per l'aiuto prestatomi, mi assicurava che dal palazzo pubblico per una finestra si poteva guardare nella chiesa.*«

5 Nikolina MARAKOVIĆ, »Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču Pazenatičkom – privatna crkva porečkih biskupa ili istarskih (mark)grofova?«, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, sv. 1 (2011.), str. 13–36 (18–19).

6 Antonio Stefano MINOTTO (prir.), *Documenta ad Forumjulii patriarchatum Aquileiensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia*, Giovanni Cecchini, Venecija, 1870., str. 99–101; BANI, *n. dj.*, str. 76–77; Usp. BUDICIN, *n. dj.*, str. 282.

7 Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Panonskoj Hrvatskoj i Istri*, sv. 3, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, Benediktinski priorat, Split, 1965., str. 129.

8 BANI, *n. dj.*, str. 43.

9 Prvi potestat poznatog imena bio je 1261. Padovanac Senisio de Bernardis. *Isto*, str. 56; Josip BANIĆ (ur.), *Fontes Istrie mediaevalis*, sv. 4: A 1209 usque ad 1300, dok. 1261_EPL, fontesistrie.eu/1261_EPL (4. 7. 2025.).

10 BANI, *n. dj.*, str. 61.

11 Usp. Slaven BERTOŠA, *Rašpor i Rašporski kapetanat: Povijesni pregled*, Knjižnica Mala biblioteka, sv. 4, Katedra Čakavskoga sabora za povijest Istre, Pazin, 2005.

12 Irena BENOVSKY LATIN, »Mobilnost i umreženost mletačkih kneževa u istočnojadranskim gradovima od kraja 13. stoljeća do Zadarskoga mira (1358.)«, *Povijesni prilozi* 61 (2021.), str. 193–263 (213).

prikladnu kuću,¹³ a osim njega trebalo je smjestiti njegova notara i zamjenika koji bi vladao gradom tijekom čestih izbivanja kapetana.¹⁴

Spomenutom nabavom kuće Zane problem je riješen pa je ista kuća potvrđena kao rezidencija pazenatičkoga kapetana najprije 1327. godine, kada se naređuje njezina adaptacija i dogradnja cisterne,¹⁵ i ponovno 1332. godine, kada se odobrava njen popravak.¹⁶

Međutim, to nije mogla biti palača uz crkvu jer izvorni kupoprodajni ugovor jasno bilježi njezinu lokaciju koja je bila s jedne strane prema vratima (kuće) Menzola de Orija preko (neimenovanog) trga, s druge strane uz gradske zidine preko uličice, s treće prema ulici, a s četvrte je graničila s kućom Tomasa Zane.¹⁷ S obzirom na to da je pretorska palača bila građevina jednom stranom naslonjena izravno na zidine, odnosno crkvu, a ostalima je gledala prema trgu i ulicama, bilo bi čudno da to ugovor ne spominje, pa se vjerojatnije radi o tzv. Kapetanovoj kući južnije uz gradske zidine (Sl. 3 – 9), monumentalnom zdanju čiji se pojedini arhitektonski oblici prizemlja i dva kata mogu datirati već u 13. stoljeće.¹⁸ Spomen kule pridružene kući također govori u prilog ovoj ubicaciji. Sklop Kapetanove kuće inkorporira fortifikacijsku gradnju što je vidljivo iz debljine zidova i prisutnosti dviju strijelnica, ali i činjenice da kula nedostaje jedino na tom potezu zidina.¹⁹

Nadalje, postojala je ranije i druga palača koju dokumenti nazivaju drugačije: komunalnim domom i starom palačom, a njezina identifikacija pretorskom palačom uz crkvu sv. Martina postaje razvidna uporabom termina »palača od ložā«. Naime, nekad između

13 Bernardo BENUSSI, »Commissioni dei dogi ai podestà Veneti nell'Istria«, *AMSI*, sv. 3 (1887.), str. –109 (95–96): »Preterea a omunibus supradictis – debes habere domos pro habitatione tua, et tue familie. Et pro equis tam tuis propriis quam de conestabularia – quando ad ipsorum terras ibis.« Usp. Alessandra RIZZI (priř.), *Le commissioni ducali ai rettori d'Istria e Dalmazia (1289 – 1361)*, Viella, Rim, 2015., str. 88.

14 BANI, *n. dj.*, str. 65.

15 Giovanni RADOSSI, »Stemmi di capitani, rettori e famiglie notabili di S. Lorenzo del Pasenatico in Istria«, *Atti*, sv. 21 (1991.), str. 187–240, Appendice 2, str. 236–239; usp. BANI, *n. dj.*, str. 76; BUDICIN, *n. dj.*, str. 282.

16 *AMSI*, sv. 3 (1887.), str. 211; RADOSSI, *n. dj.*, str. 205. Uredništvo *Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria* od samih je početaka pod sekcijom *Cose dell'Istria* u obliku nastavljajućega kronološkog pregleda objavljivalo regeste zaključaka mletačkoga Senata na talijanskom jeziku, najčešće bez navođenja brojnih suradnika. Kako se radi o jedinstvenom serijskom pregledu koji je sastavni dio različitih brojeva časopisa, ne navodi se kao zaseban članak.

17 MINOTTO, *n. dj.*, str. 100: »Fines autem eiusdem possessionis tales sunt: ad una versa introytum porte Mengoli de Oria, quadam platea mediante; ab alia murum Communis, quadam parva mediante; a tertia via publica; a quarta ser Tomaxii Zane.« Usp. BANI, *n. dj.*, str. 83, bilj. 4.

18 Nije poznato kada je i kako u uporabu ušao termin Kapetanova kuća za kuću na jugoistočnom obodu bedema. Ne spominje se kao takva u znanstvenoj literaturi, već samo u turističkim vodičima i brošurama, odakle je naizgled nedavno ušla u lokalnu tradiciju. Usp. Miodrag KALČIĆ (ur.), *Istarska graditeljska baština venecijanskog razdoblja*, Istarska županija, Pula, 2007., str. 51. Brošura se može naći na internetu: <https://www.istria-culture.com/brosure-s49> (pristupljeno 30. 4. 2025.). Preneseni arhitektonski snimci, kao i snimci ostalih povijesnih građevina u Sv. Lovreču, nastali su pod vodstvom Vladimira Bedenka s Arhitektonskoga fakulteta u Zagrebu 1980-ih godina i čuvaju se u Općini Sv. Lovreč. Doneseni su prvi put u: Irena RADOSLAV, *Arhitektura i urbanizam Sv. Lovreča Pazenatičkog*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2021. Zahvaljujem Ivanu Hrastovčaku iz Općine Sveti Lovreč što mi ih je ustupio.

19 RADOSLAV, *n. dj.*, str. 18–19. Usp. MIRABELLA ROBERTI, *n. dj.*, str. 64.

1325. i 1330. kapetanu Pazenatika naređeno je da napravi cisternu pored *domus comunis* u kojemu stanuje konstabl – zapovjednik konjice.²⁰ Nadalje, 1390. kapetanu je odobren utrošak 400 lira za popravak zidina i adaptaciju tog istog *domus comunis*,²¹ dok je 1399., sada potestatu Sv. Lovreča, odobren utrošak 125 sitnih lira za popravak *palatii veteris* i još 200 da je uredi za svoje boravište.²² Napoljetku, 1402. određeno je da potestat Lovreča *palatii logiarum*, dakle onu palaču smještenu kod loža (za razliku od neke druge, odnosno kapetanove), obnovi između ostaloga i za boravište kancelara, na što je mogao utrošiti 400 sitnih lira.²³

Sveti Lovreč je gradić s ograničenim stambenim fondom u kojem je odjednom trebalo prikladno smjestiti visokoga mletačkog dužnosnika, njegovu svitu, garnizon i konje, pored već postojeće gradske uprave. Logično je pretpostaviti da je samo manji broj postojećih građevina mogao biti dovoljno velik, siguran i dostojan regionalne uprave.

Inkorporacija upravne palače u gradske zidine, i to ponad ceste koja vodi na glavna gradska vrata, uočljiva je i u drugim kapetanskim sjedištima, poput Motovuna, Buzeta i Grožnjana.²⁴ Stoga kupovinu kuće i kule Zane podalje od crkve sv. Martina 1325. godine valja gledati kao posljedicu odluke iz 1312., a posredno kao rezultat općih političkih i urbanističkih stremljenja perioda preslikanih na gradić ograničenih stambenih kapaciteta. Druga, komunalna palača pred zapadnim pročeljem crkve moguće je dotad i postojala s obzirom na to da je vjerojatno to ona *stara* palača, za razliku od kapetanove iz prve polovice 14. stoljeća, koja je tada bila *nova*. Tako bi kapetanova palača pružala sigurnost i krov nad glavom kapetanu s obitelji, a ona komunalna (tj. pretorska) služila bi mahom

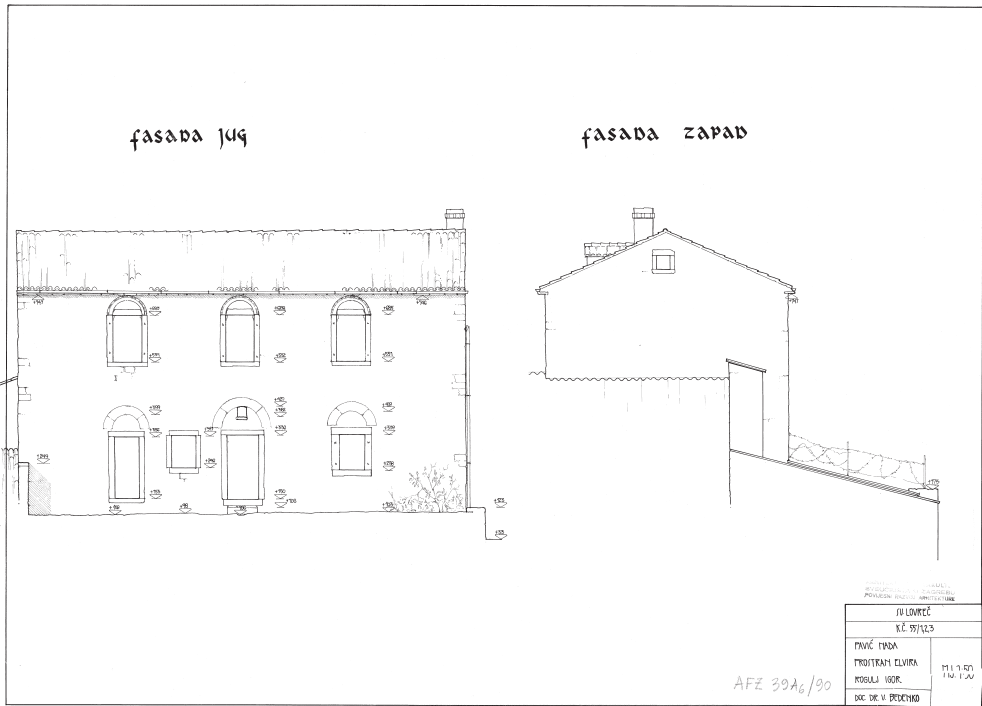
20 RIZZI, *n. dj.*, str. 95: »Item mandetur capitaneo presenti et futuris quod pro utile evidenti nostri comunis fieri faciant unam cisternam in domo comunis, ubi stat comestabilis, et alia fiat ut melius videbitur, solvendo tamen id quod iustum apparebit capitaneo, quod omnes expense fiant per comune Sancti Laurentii.« Po predloženom čitanju, vjerojatno se onda taj zapis odnosi na krunu bunara danas u dvorištu kuće sjeverno od pretorske palače na kojoj je grb obitelji Contarini i zabilježena godina 1331. RADOSSI, *n. dj.*, str. 213–214. S obzirom na stratešku važnost Sv. Lovreča, i kapetan i konstabl (tada još valjda kao privremene vojne karike) spominju se već 1291. BANI, *n. dj.*, str. 63.

21 AMSI, sv. 5 (1889.), str. 274.

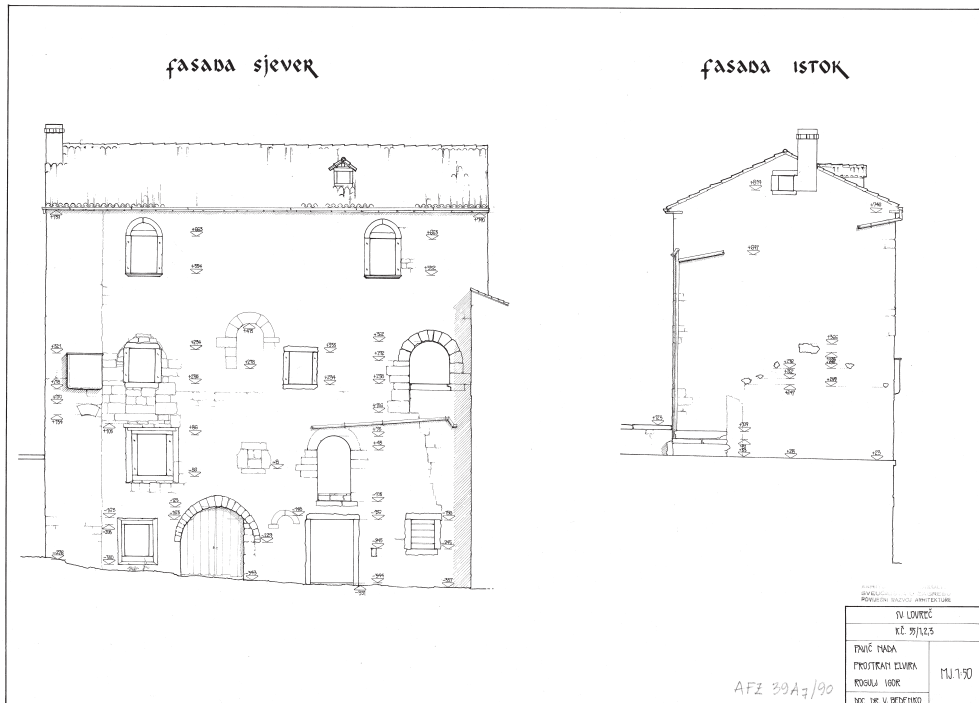
22 Archivio di Stato di Venezia (dalje: ASVe), Senato, Deliberazioni, Misti, reg. 44, f. 128r, 23/10/1399. »Capta. Q. concedatur nobili viro Ser Jacobo Dandulo potestati Sancti Laurentij pro reparatione et laboreris palatij veteris Sancti Laurentij quod multum indeget illa, possit expendere libras CXXV parvas. Et similiter q. aptando palatium habitationis ipsius potestatis possit expendere libras CC parvas de pecunia nostri comunis.« Usp. AMSI, sv. 5 (1889.), str. 294.

23 RADOSSI, *n. dj.*, str. 206. Druga, odnosno mala loža potvrđena je u citiranom ugovoru iz 1325. o otkupu kuće Zane koji je usuglašen: *In castro S. Laurentii subtus Logiam parvam ...* MINOTTO, *n. dj.*, str. 99.

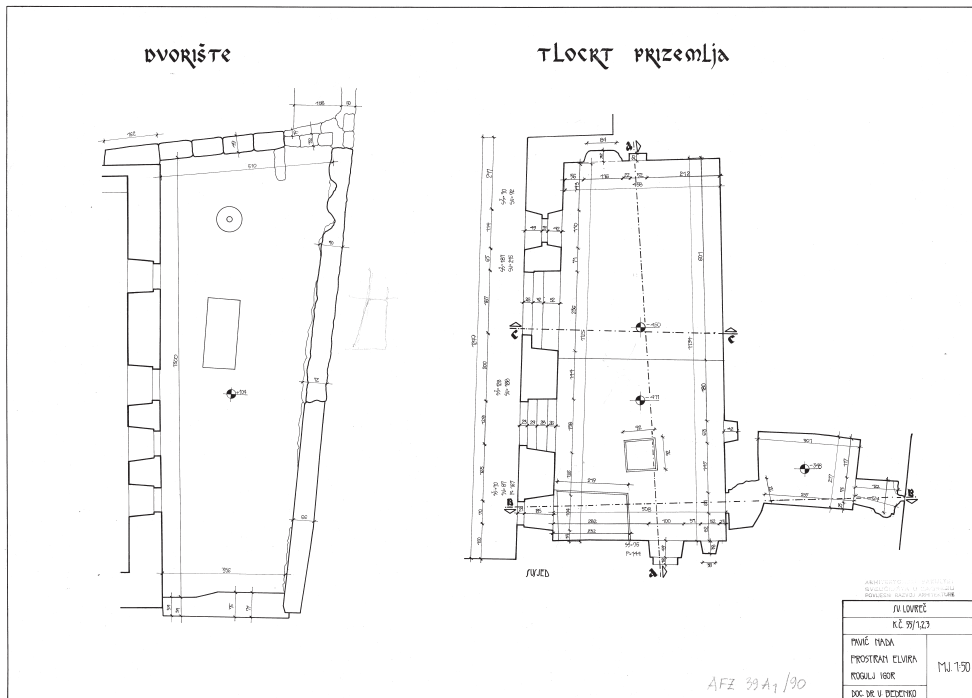
24 Usp. Marijan BRADANOVIĆ, Nataša NEFAT, »Odnos naselja i utvrđene plemićke rezidencije na izmaku srednjeg i u počecima ranog novog vijeka«, u: Josip VIŠNJIĆ (ur.), *Notabile castrum / Castello ben munito e ornato. Kašteli Petrapilosa i San Vincenti u povijesnom i građevinskom kontekstu*, Općina Svetvinčenat, Svetvinčenat, 2019., str. 98–107 (99). Još je rječitiji primjer kaštela Soardo – Bembo u Balama koji inkorporira dvije kule i gradska vrata iako se u tom slučaju radi o privatnoj palači. Usp. Predrag MARKOVIĆ, »Provincia e tradizione – il castello "Soardo-Bembo" di Bale«, *Hortus Artium Medievalium*, god. II, sv. 2 (1996.), str. 77–90.

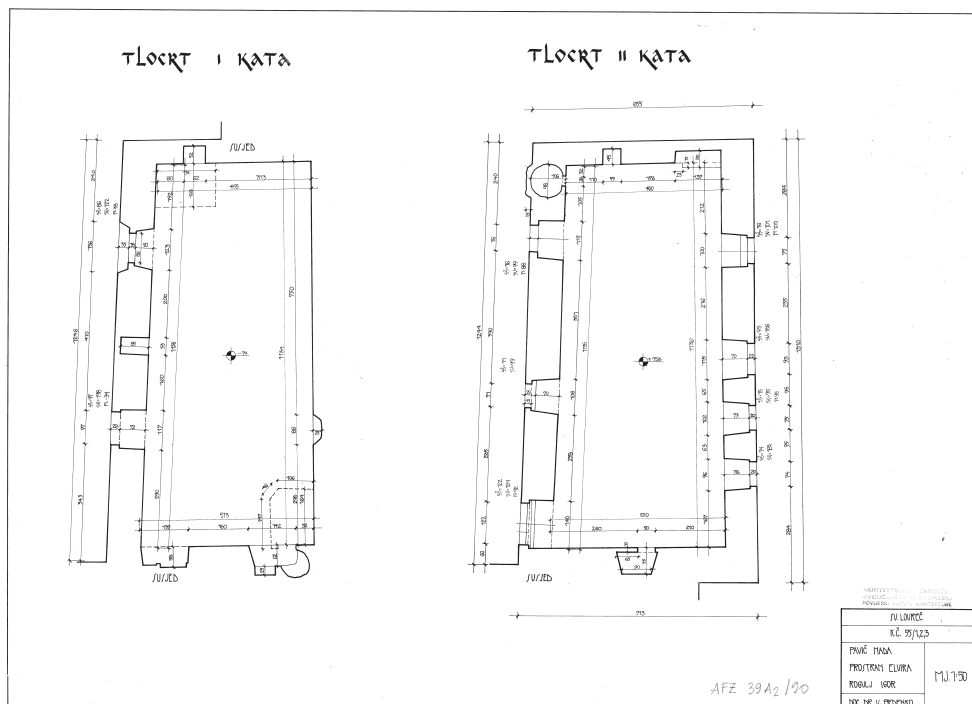
Sl. 3

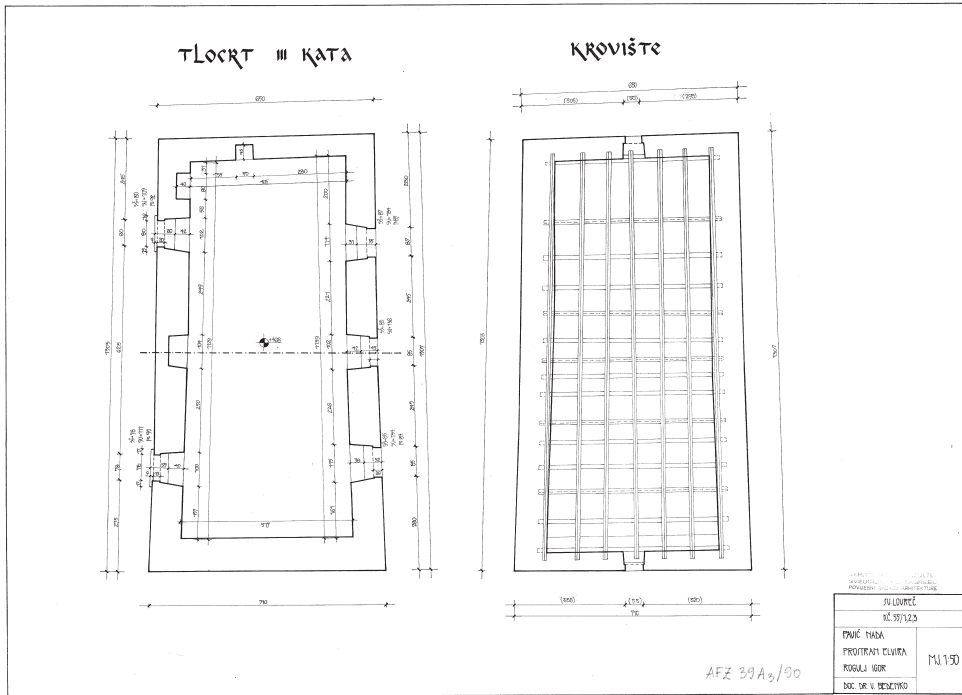
Sl. 4

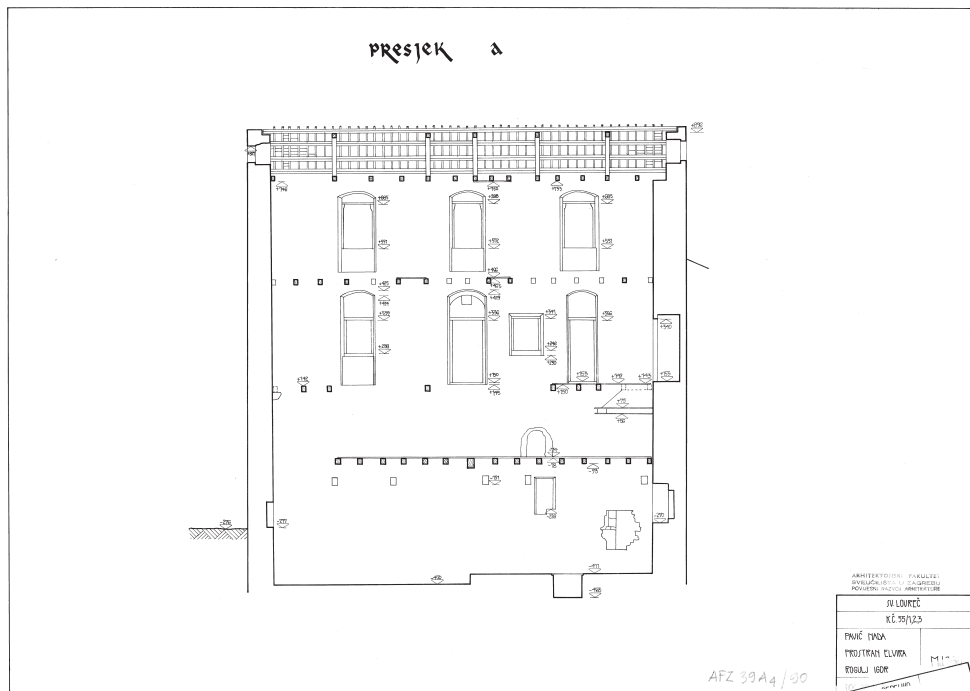
SI. 5

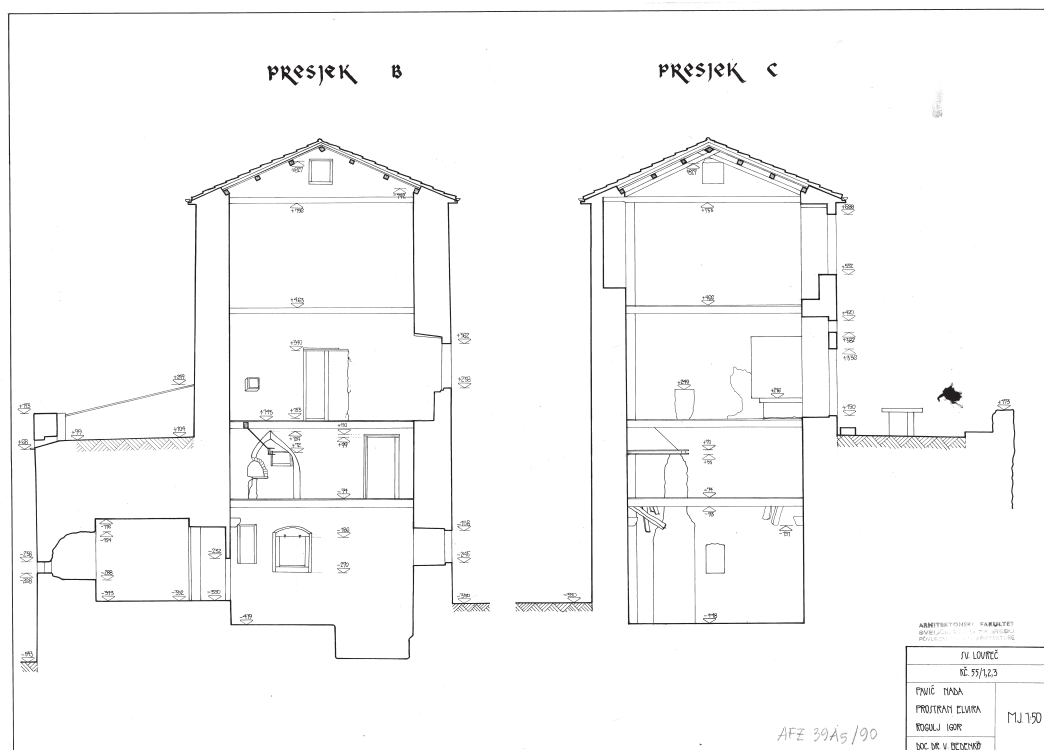
SI. 6

Sl. 7

Sl. 8

Sl. 9

komunalnim funkcijama i funkcionarima, poput gradskoga notarijata, odnosno smještaju kancelara i konstabla.

Utemeljenjem Rašporskoga kapetanata 1394. godine središte se Pazenatika seli u Rašpor i potom u Buzet pa se Kapetanova palača više ne javlja u dokumentima iako njeno daljnje postojanje ne treba odbaciti zbog itinerarne uloga kapetana. Po svemu sudeći, s kapetanom se seli i konstabl jer se radilo o visokoj konjaničkoj funkciji u postrojbama kojima je kapetan zapovijedao. Tako je pretorska palača ostala u uporabi novouspostavljenog potestata i njegove obitelji, koji u njenu prilagodbu ulaže značajne svote do 1448. godine, kako navode dalje citirani dokumenti.

Obnove pretorske palače

Adaptacija i održavanje stare pretorske palače zahtijevali su stalne intervencije uz pozamašan trošak. Mletački je Senat samo u periodu 1405. – 1409. u četiri navrata odobrio utrošak 100, 300, opet 300 i 40 sitnih lira.²⁵ S obzirom na česte i skupe investicije u palaču, odobrene potestatu od 1399. do 1409., može se zaključiti da je pretorska palača tada preuređena u sjedište javne uprave i rezidenciju potestata i njegove obitelji. Ta je serija radova zadovoljila za određeno vrijeme, no očigledna trošnost stare palače tražila je stalne inve-

²⁵ ASVe, Senato, Deliberazioni, Misti, reg. 48, f. 52r, 6/2/1408 m.v. Usp. RADOSSI, *n. dj.*, str. 206.

sticije. Naime, 1429. godine odobrava se utrošak 150 sitnih lira za popravak palače i »ostale potrebne radove«,²⁶ 1434. obnavlja se krov za 100 sitnih lira,²⁷ a tek su 1441., 1444. i 1448. zabilježene nove obnove u nižim iznosima nego prije – od 300, 150 (što je uključivalo i ložu) te 150 sitnih lira.²⁸ Uslijedili su »kozmetički zahvati« jer 1455. Senat odobrava utrošak 40 sitnih lira za popravak gradskih zidina i palače²⁹ te 50 sitnih lira 1469. godine.³⁰

Novi je zahvat u niskom iznosu od 40 dukata Senat odobrio tek 1506. godine kada je dijelu palače »prijetilo urušavanje«.³¹ Kratka je i nejasna odluka iz 1544. godine u kojoj Senat dodjeljuje 150 dukata za obnovu ruševne palače i preše za ulje u Sv. Lovreču.³² Prva je stoga veća obnova palače u 16. stoljeću uslijedila tek 1562. godine, kada Senat odobrava ukupan utrošak 180 dukata, isključivo za popravak pretorske palače. Međutim, ni registar odluka Senata³³ ni detaljnija filza u kojoj je detaljizirana odluka i priloženo pismo potestata sv. Lovreča,³⁴ ne bilježe ni stanje palače ni potrebne radove, upozoravajući samo da je ruševna. Po svemu sudeći nije se radilo o obuhvatnijoj obnovi, posebno zato što se razrađen projekt ne spominje, pa je Senat potestatu 1589. godine bio primoran poslati 200 dukata za obnovu njegove rezidencije.³⁵

Pietro Priuli, odabran na dužnost potestata Svetoga Lovreča, pisao je Senatu 30 godina kasnije, u rujnu 1619., da je informiran o toliko jadnom stanju palače koja je djelomice ruševna, ističući da je primaća dvorana (*camera dell'audienza*) bez vrata i prozora, da posvuda prokišnjava i da je palača u cijelosti neuseljiva, a pogotovo za kiše i vjetra. Kako se bližio datum njegova polaska u Sv. Lovreč, a i zima, moli da Senat dodijeli određen iznos

26 ASVe, Senato, Deliberazioni, Misti, reg. 57, f. 156v, 21/9/1429.

27 ASVe, Senato, Deliberazioni, Misti, reg. 59, f. 25r, 28/1/1433 m.v.

28 RADOSSI, *n. dj.*, str. 206; prema AMSI, sv. 7 (1891.), str. 225, 235, 242.

29 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, reg. 5, f. 117v, 12/10/1455. Pogrešan je navod datuma i iznosa u AMSI, sv. 7 (1891.), str. 260.

30 RADOSSI, *n. dj.*, str. 206.

31 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, reg. 16, f. 114r, 5/9/1506. Usp. RADOSSI, *n. dj.*, str. 206, prema AMSI, sv. 9 (1893.), str. 86, prenosi pogrešan navodi da se radilo o 400 dukata što bi podrazumijevalo sveobuhvatnu obnovu. Stoga donosim transkripciju odluke: »Q. Auctoritate huius Consilij, concodatur licentia nobili viro Marco Zeno Potestati nostro Sancti Laurentij in pasinatico: Dominio nostro scribenti(s) partem palatij illius potestarie Jam ad ruinam processisse: et reliquam partem, ipsam ruinam minari: nisi reparationi q. primum provideatur: q. expendere possit in reparatione eiusdem partis palatij ruinam minantis: usque ad summam ducatorum quadraginta ex pecuniis condemnationiis. De parte 154, De non 9, Non syncere 0.«

32 RADOSSI, *n. dj.*, str. 206; prema AMSI, sv. 9 (1893.), str. 138.

33 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, reg. 35, ff. 144v – 145r, 21/3/1562: »Essendosi inteso dalle lettere del podesta nostro di San Lorenzo de 14 del mese di dicembre che li ducati centro cinquanta, che li furono dati delli denari della Signoria Nostra per la fabrica di quel palazzo, non suppliscono a quanto fa bisogno, et che per finirla, li sariano anchora necessarij ducati trenta, è conveniente, perche detta fabrica non resti imperfetta, satisfar a questa sua honesta dimanda, però l'andera parte, che delli denari della Signoria Nostra siano dati ducati trenta al sopraditto podesta nostro, per dar fine alla fabrica del palazzo prefato, con dechiaratione di haverla a finir con detti ducati trenta. L. Domenego Zane Savio del Consiglio; L. Domenego Moro Savio di 7. 182/3/2.« Usp. RADOSSI, *n. dj.*, str. 206; AMSI, sv. 9 (1893.), str. 347.

34 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, fz. 26, 21/3/1562 i prilog 14/12/1561.

35 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, reg. 49, 164r, 25/2/1588 m.v. Usp. AMSI, sv. 11 (1895.), str. 96.

za popravak njegove buduće rezidencije.³⁶ Senat je molbu odobrio, dodijelivši 100 dukata za hitnu obnovu te naredivši kapetanu Rašpora da u Lovreč pošalje stručnjake koji bi vidjeli koje dodatne radnje treba poduzeti.³⁷

Rašporski kapetan učinio je traženo do 15. studenoga, zaključujući na temelju nepri-loženoga stručnog izvida da je palača opasna po život. Stoga mu Senat 18. siječnja sljedeće godine dodjeljuje još 250 dukata na temelju nepri-loženoga troškovnika u koji su imali uvid i koji je uključivao materijalne troškove poput nabave greda, vapna, crijepa, pijeska, kame-na, željeza, dasaka više vrsta i ostaloga potrebnog.³⁸

S obzirom na to da je Senat već ukupno bio izdvojio 350 dukata i da je tada bio naprav-ljen troškovnik, što podrazumijeva projekt obnove, nije jasna odluka iz 1628. godine u kojoj Senat dodjeljuje visok iznos od 1000 dukata za obnove palača Oprtlja i Sv. Lovreča.³⁹ I ovaj je put priložena dokumentacija u filzama znatno iscrpnija i sastoji se od prepiske iz-među kapetana Rašpora, potestata Sv. Lovreča i mletačke središnje vlasti, no opet ne sadrži stručnu dokumentaciju, poput izvještaja i troškovnika majstora ili inženjera. Nakon prepis-ke o određenom dugovanju lovrečke komune pazinskome barunu u iznosu od 43 lire po-testat Paolo Marcello izvijestio je Senat da se urušila kuća u kojoj je preša za ulje pri čemu je poginuo jedan radnik, što je ponukalo Senat da naredi obnovu preše, ali i komunalnih palača u Lovreču i Oprtlju u ukupnom iznosu od 1000 dukata koji će biti dodijeljivani postupno, po mišljenju (građevinskih) stručnjaka, o čemu su odvojeno izviješteni lovrečki potestat i rašporski kapetan.⁴⁰ Po svemu sudeći, ovi radovi nisu izvedeni jer Senat bilježi 1641. da je posljednja obnova izvršena 1619. godine pa zahtijeva novi troškovnik po koje-mu bi odobrio sredstva.⁴¹ Međutim, kapetanu Kopra naređeno je tek 1645. da u Sv. Lovreč pošalje građevinskoga stručnjaka koji je palaču mogao i odmah obnoviti ako bi trošak bio manji od 30 dukata (što bi bilo teško zamislivo).⁴² Radovi su odobreni tek 1652., no ni ovaj put ništa nije učinjeno jer je 1659. godine izviješteno da je palača u potpunosti neuseljiva i u ruševnu stanju.⁴³ S obzirom na naredni manjak spomena u izvorima, barem koliko je zasad poznato, prvi su iscrpni i sveobuhvatni radovi poduzeti pred kraj mletačke vlasti, više od stoljeće kasnije, na što upućuje i tadašnji opseg radova uz njihov pozamašan trošak.⁴⁴

36 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, fz. 223, 16/9/1619. Usp. AMSI, sv. 12 (1896.), str. 448–449.

37 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, fz. 223, 21/9/1619. Prijepis u: Senato, Deliberazioni, Mar, reg. 77, 149v.

38 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, reg. 77, 228v – 229r, 18/1/1619 m.v.; fz. 224, pod istim datumom.

39 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, reg. 86, f. 30v, 4/4/1628. Usp. AMSI, sv. 13 (1897.), str. 152.

40 ASVe, Senato, Deliberazioni, Mar, fz. 262, 4/4/1628 i prilozi: 15/9/1627; 20/9/1627; 27/9/1627; 27/2/1628; 12/3/1628; 13/3/1628.

41 AMSI, sv. 15 (1899.), str. 30.

42 RADOSSI, *n. dj.*, str. 206.

43 *Isto.*

44 BUDICIN, *n. dj.* Usp. BANI, *n. dj.*, str. 99–100.

Zaključak

Rani primjer regionalizacije mletačke uprave vidljiv u uspostavljanju Pazenatika u Svetom Lovreču 1304. godine rezultirao je potrebom za istovremenim smještajem više državnih i komunalnih, vojnih i upravnih dužnosnika, njihovih obitelji, posluge i zaposlenika u istome gradiću. Pod premissom da je pretorska palača uz crkvu sv. Martina ranije postojala, što insinuiraju konzultirani izvori, nastavljena je biti korištena za smještaj potestata do objedinjavanja te funkcije s onom kapetana 1309. godine, a kasnije nalazimo potvrdu da je to ista stara komunalna palača kod loža u kojoj borave kancelar i konstabl. Mletačka je vlast stoga otkupila kuću i kulu obitelji Zane 1325. godine na drugome mjestu, vjerojatno današnju Kapetanovu kuću uz jugoistočne zidine, te ju je nizom odluka krenula obnavljati za potrebe kapetana Pazenatika.

Nakon zauzimanja Rašpora i sistematizacije mletačkoga Pazenatika 1394. godine središte se kapetanata premješta iz Sv. Lovreča te nije poznato što se događa s Kapetanovom palačom, no intenziviraju se radovi na pretorskoj palači koja (ponovno) postaje ekskluzivni upravni centar u kojemu živi i radi potestat. Dokumenti s kraja 14. i početka 15. stoljeća svjedoče o oživljavanju i prilagodbi dotrajale građevine, a oni iz 16. i 17. stoljeća upozoravaju na njezino loše stanje i brojne neuspjele intervencije koje će obilježiti naredni period sve do pred kraj Mletačke Republike.

Popis izvora

Neobjavljeni izvori

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, registro 44.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, registro 48.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, registro 57.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, registro 59.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, filza 26.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, filza 223.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, filza 224.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, filza 262.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, registro 16.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, registro 35.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, registro 49.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, registro 77.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Mar, registro 86.

Objavljeni izvori

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, sv. 3 (1887.).

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, sv. 5 (1889.).

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, sv. 7 (1891.).

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, sv. 9 (1893.).

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, sv. 11 (1895.).

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, sv. 12 (1896.).

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, sv. 13 (1897.).

Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria, sv. 15 (1899.).

BANIĆ, Josip (ur.), *Fontes Istrie medievalis*, sv. 2: *A 804 usque ad 1077*, www.fontesistrie.eu

BANIĆ, Josip (ur.), *Fontes Istrie medievalis*, sv. 4: *A 1209 usque ad 1300*, www.fontesistrie.eu

BENUSSI, Bernardo: »Commissioni dei dogi ai podestà Veneti nell'Istria«, *Atti e memorie della Societa Istriana di archeologia e storia patria*, sv. 3 (1887.), str. 3 – 109.

MINOTTO, Antonio Stefano (pri.): *Documenta ad Forumjulii patriarchatum Aquileiensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia*, Giovanni Cecchini, Venecija, 1870.

RIZZI, Alessandra (prir. i ur.): *Le commissioni ducali ai rettori d'Istria e Dalmazia (1289 – 1361)*, Deputazione di Storia Patria per le Venezie, Testi, sv. 2, Viella, Rim, 2015.

Literatura

BANI, Albino: *San Lorenzo del Pasenatico roccaforte della Serenissima in Istria: dalle origini alla caduta della Repubblica di Venezia con appunti sulle vicende sino al 1943*, Edizioni Italo Svevo, Trst, 1994.

BENYOVSKY LATIN, Irena: »Mobilnost i umreženost mletačkih kneževa u istočnojadranskim gradovima od kraja 13. stoljeća do Zadarskoga mira (1358.)«, *Povijesni prilozi* 61 (2021.), str. 193 – 263.

BERTOŠA, Slaven: *Rašpor i Rašporski kapetanat: Povijesni pregled*, Knjižnica Mala biblioteka, sv. 4, Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre, Pazin, 2005.

BRADANOVIĆ, Marijan; Nataša NEFAT: »Odnos naselja i utvrđene plemićke rezidencije na izmaku srednjeg i u počecima ranog novog vijeka«, u: Josip VIŠNJIĆ (ur.), *Notabile castrum / Castello ben munito e ornato. Kašteli Petrapilosa i San Vincenti u povijesnom i građevinskom kontekstu*, Općina Svetvinčenat, Svetvinčenat, 2019., str. 98 – 107.

BUDICIN, Marino: »Cronistoria degli interventi nel palazzo pretorio di S. Lorenzo nella seconda metà del secolo XVIII: Ultimi tentativi di restauro di questa interessante struttura pubblico-istituzionale«, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, sv. 40 (2010.), str. 275 – 324.

BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara: *Gradine Istre: Povijest prije povijesti*, Povijest Istre, knj. 6, Zavičajna naklada »Žakan Juri«, Pula, 2007.

JURKOVIĆ, Miljenko: »Istria under Carolingian rule«, u: Danijel DŽINO, Ante MILOŠEVIĆ, Tripimir VEDRIŠ (ur.), *Migration, Integration and Connectivity on the Southeastern Frontier of the Carolingian Empire*, Brill, Leiden, 2018., str. 123 – 152.

KALČIĆ, Miodrag (ur.): *Istarska graditeljska baština venecijanskog razdoblja*, Istarska županija, Pula, 2007.

MARAKOVIĆ, Nikolina: »Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču Pazenatičkom – privatna crkva porečkih biskupa ili istarskih (mark)grofova?«, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, sv. 1 (2011.), str. 13 – 36.

MARKOVIĆ, Predrag: »Provincia e tradizione – il castello "Soardo-Bembo" di Bale«, *Hortus Artium Medievalium*, god. II, sv. 2 (1996.), str. 77 – 90.

MIRABELLA ROBERTI, Mario: »La chiesa e le mura di San Lorenzo del Pasenatico«, *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria*, nuova serie, sv. 27 – 28 (1979. – 1980.), str. 63 – 87.

OSTOJIC, Ivan: *Benediktinci u Panonskoj Hrvatskoj i Istri*, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. 3, Benediktinski priorat, Split, 1965.

RADOSLAV, Irena: *Arhitektura i urbanizam Sv. Lovreča Pazenatičkog*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2021.

RADOSSI, Giovanni: »Stemmi di capitani, rettori e famiglie notabili di S. Lorenzo del Pasenatico in Istria«, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, sv. 21 (1991.), str. 187 – 240.

ŠONJE, Ante: *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*, Biblioteka Dometi: velika edicija, nova serija, knj. 6, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1981.

Popis ilustracija

1. Tlocrt Svetoga Lovreča Pazenatičkog, 1) crkva sv. Martina, 2) Gradska loža, 3) Pretorska palača 15) Kapetanova kuća (iz: MIRABELLA ROBERTI, *n. dj.*)
2. Antonio Romanò, Tlocrt pretorske palače Svetog Lovreča, 1794. (iz: Marino BUDICIN, *Aspetti storico-urbani nell'Istria Veneta: Dai disegni dall'Archivio di Stato di Venezia*, Trst, Rovinj, 1998.)
3. Vladimir Bedenko *et al.*, Snimak južnoga i zapadnog pročelja Kapetanove kuće.
4. Vladimir Bedenko *et al.*, Snimak sjevernoga i istočnog pročelja Kapetanove kuće.
5. Vladimir Bedenko *et al.*, Tlocrt dvorišta i prizemlja Kapetanove kuće.
6. Vladimir Bedenko *et al.*, Tlocrt prvoga i drugog kata Kapetanove kuće.
7. Vladimir Bedenko *et al.*, Tlocrt trećega kata i krovništva Kapetanove kuće.
8. Vladimir Bedenko *et al.*, Presjek istok – zapad Kapetanove kuće.
9. Vladimir Bedenko *et al.*, Presjeci jug – sjever i sjever – jug Kapetanove kuće.

SAŽETAK

Sjedišta mletačke vlasti u Sv. Lovreču Pazenatičkom

Sveti Lovreč Pazenatički gradić je u zapadnoj Istri poznat po važnim srednjovjekovnim spomenicima, poput svojih zidina, bazilike sv. Martina i pridružene joj gradske lože, ali i danas nestale pretorske palače koja je stajala uz zapadno pročelje crkve, a srušena je 1836. godine. Polazeći od tipološke specifičnosti ove slabo istražene upravne građevine u gradiću važnih funkcija za mletačku vlast 14. stoljeća, ovaj rad istražuje topografiju vlasti srednjovjekovnog Sv. Lovreča, dodatno rasvjetljujući tadašnju i kasniju građevinsku kronologiju sjedišta vlasti u gradu.

Sveti je Lovreč u izvorima prvi put zabilježen 1030. godine, otprilike kada se datira gradnja bazilike sv. Martina kao njegove najimpozantnije građevine, a 1186. potvrđen je kao komuna pod gastaldom, odnosno od 1256. izabranim potestatom – najprije u sklopu Svetoga Rimskog Carstva, zatim od 1276. Mletačke Republike. Za grad je posebno važan period od 1304. do 1394. godine, kada je bio središtem Pazenatika – mletačkog kapetanata koji je kontrolirao teritorij Istre izvan starih primorskih komuna. Revizijom objavljenih izvora pronađeni su najraniji spomeni sjedišta vlasti u istarskom gradiću, diskutiran je njihov položaj i odnos.

Smještaj mletačkoga potestata spomenut je u predaji grada Veneciji 1271. godine, a mletački je Senat 1312. odlučio da za pazenatičkoga kapetana, njegovu obitelj, zamjenika i notara treba pronaći prikladne rezidencije. Kuća i kula obitelji Zane otkupljene su za smještaj kapetana i njegove obitelji 1325. godine i uskoro obnovljene, a u ovome se radu identificiraju s takozvanom Kapetanovom palačom na jugoistočnom potezu zidina.

Po svemu sudeći notar i zamjenik (konstabl) bili su smješteni u stariju upravnu palaču pored bazilike i lože, kasnije prozvanu pretorskom palačom, koju se prepoznaje u nazivima *domus comunis* i *palatium vetus*, odnosno *logiarum*, a posebno se intenziviraju njene obnove od 1399. do 1448. nakon što je (opet) postala palačom potestata. U članku se zatim rekonstruira historijat pokušaja obnove i sanacije te palače na temelju odluka Senata i objavljenih istraživanja, vidljiv u dokumentima iz 1455., 1569., 1506., 1562., 1589., 1619., 1628., 1645. i 1652. godine. Oni svjedoče manjkavu održavanju građevine sve do sveobuhvatne obnove iz 1794. godine, pred sam kraj *Serenissime*, koju je temeljito obradio Marino Budicin.

SUMMARY

Seats of Venetian government in Sveti Lovreč Pazenatički

Sveti Lovreč Pazenatički is a small town in western Istria known for its important medieval monuments, such as its walls, the Basilica of St. Martin and the attached town loggia, but also the today missing Praetorian Palace that stood next to the western façade of the church and was demolished in 1836. Starting from the typological specificity of this poorly researched administrative building in this town that served important functions for the Venetian government of the 14th century, this paper explores the topography of power of medieval Sveti Lovreč, further shedding light on the then and later architectural chronology of the seats of government in the town. Sveti Lovreč was first recorded in sources in 1030, around the time of the construction of the Basilica of St. Martin, its most impressive building; in 1186 it was confirmed as a commune under a gastald and after 1256 under an elected podestà – first as part of the Holy Roman Empire and then, after 1276, of the Venetian Republic. The period from 1304 to 1394 is particularly important for the town as during this period it was the centre of the Pasenatico – a Venetian captaincy that controlled the territory of Istria outside the old coastal communes. A review of published sources revealed the earliest mentions of the seats of government in the Istrian town; and their locations and relationships were discussed.

The accommodation of the Venetian podestà was mentioned in the record of the surrender of the town to Venice in 1271, while the Venetian Senate decided in 1312 that suitable residences should be found for the captain of the Pasenatico, his family, deputy and notary. The house and tower of the Zane family were purchased to accommodate the captain and his family in 1325 and soon renovated; in this paper they are identified with the so-called Captain's Palace on the south-eastern section of the walls.

Apparently, the notary and the deputy (constable) were housed in an older administrative palace located next to the basilica and the loggia, later called the praetorian palace, which can be recognized by the names *domus comunis* and *palatium vetus*, or *logiarum*; its renovations were particularly intensified from 1399 to 1448 when it (again) became the palace of the podestà. The article then reconstructs the history of the attempts to restore and repair the palace based on Senate decisions and published research, visible in documents from 1455, 1569, 1506, 1562, 1589, 1619, 1628, 1645 and 1652. They testify to the poor maintenance of the building until the comprehensive renovation in 1794, towards the very end of the *Serenissima*, thoroughly researched by Marino Budicin.

RIASSUNTO

Le sedi del potere della Repubblica di Venezia a San Lorenzo del Pasenatico

San Lorenzo del Pasenatico è una cittadina nell'Istria occidentale conosciuta per importanti monumenti medievali, tra cui le sue mura cittadine, la basilica di San Martino con la loggia cittadina, ma anche per il Palazzo Pretorio, oggi non più esistente, posizionato accanto alla facciata ovest della chiesa e demolito nell'anno 1836. Partendo dalla specificità tipologica di questo edificio amministrativo poco esplorato in una cittadina con funzioni importanti per il potere della Repubblica di Venezia del XIV secolo, il presente saggio esamina la topografia del potere di San Lorenzo medievale, portando ulteriormente alla luce la cronologia delle strutture, sedi del potere nella città, in quell'epoca e successivamente. San Lorenzo si trova menzionata per la prima volta nelle fonti nell'anno 1030, all'incirca all'epoca della costruzione della basilica di San Martino, la più imponente delle sue costruzioni, e nel 1186 è confermata quale comune sotto gastaldo, ovvero dal 1256 sotto il podestà eletto – prima facente parte del Sacro Romano Impero e poi, dal 1276 della Repubblica di Venezia. Il periodo particolarmente importante per la cittadina fu quello dal 1304 al 1394, quando fu il centro del Pasenatico – il Capitanato della Repubblica di Venezia che controllava il territorio dell'Istria al di fuori dei vecchi comuni litorali. Con la revisione delle fonti pubblicate furono trovate le prime menzioni delle sedi di potere nella cittadina istriana, furono discusse le loro ubicazioni e i rapporti.

La sede del podestà veneziano fu menzionata nell'atto della consegna della città a Venezia, nel 1271, e il Senato della Repubblica di Venezia, nel 1312 decise che si doveva trovare una residenza adatta per il Capitano del Pasenatico, la sua famiglia, il suo sostituto e il notaio. La casa e la torre della famiglia Zane furono acquistate per l'alloggio del Capitano e della sua famiglia nel 1325 e poco dopo ristrutturate, e nel presente saggio vengono identificate con il cosiddetto Palazzo del Capitano sul tratto sud-orientale delle mura.

Il notaio e il sostituto (conestabile) furono verosimilmente sistemati nel palazzo amministrativo più vecchio, accanto alla basilica e la loggia, successivamente chiamato Palazzo Pretorio, che si riconosce nelle denominazioni *domus comunis* e *palatium vetus*, ovvero *logiarum*, e le sue ristrutturazioni vengono intensificate particolarmente dal 1399 al 1448 quando diventa (nuovamente) il Palazzo del Podestà. Nell'articolo si ricostruisce poi la storia del tentativo di ristrutturazione e di ricostruzione del palazzo in base alle delibere del Senato e in base alle ricerche pubblicate, evidente nei documenti del 1455, 1569, 1506, 1562, 1589, 1619, 1628, 1645 e del 1652. I documenti forniscono prove sulla scarsa manutenzione dell'edificio fino alla ristrutturazione completa nel 1794, quasi alla fine della Serenissima, elaborata accuratamente da Marino Budicin.